

PROVENIENȚA ȘI SEMNIFICAȚIA RITULUI DECAPITĂRII LA ROMÂNI

ALEXANDRU FURTUNĂ (Chișinău)

După cum se arată în fruntea Psaltirei tipărite la Buzău în 1701, "*la cele trupești firească rânduială iaste, că toate mădularile usebită lucrare au, și fieștecarele ca după o datorie oarecare lucrează întru cinstea capului, ca acelaia ce firească stăpânire are, căci mai mult lucrează în cele firești...*" (n. a.). Primatul capului, al minții, adică al creierului față de celelalte mădulare este o concepție psihofiziologică exactă, care se va răspândi tot mai mult, până va primi forme științifice superioare, ca în zilele noastre¹⁾.

În zona culturilor vechi, capul e conceput ca locul esențial al vieții, al tuturor forțelor generatoare și creatoare a gândirii înalte, cât și a celei demonice; el întrupează singur întregul corp, este figura sau icoana cerească, imagine a lumii, universul însuși fiind intuit ca având forma craniului²⁾. Întruchiparea întregului corp de către cap e în deplină concordanță cu stilul culturilor arhaice de a exprima partea prin întreg și întregul prin parte – *totum pro parte și pars pro toto*³⁾.

Concepția poporană despre cap, precum și despre funcțiile psihice adiacente (gândire, cugetare, judecată, pricepere, înțelegere, înțelepciune, cumințenie etc.), a fost profund analizată de T. Herseni.

Raportarea vieții mentale nu numai la cap, ceea ce constituie totuși un progres, ci direct la creier, ceea ce indică un stadiu înaintat, cvasiștiințific, al psihologiei poporane, apropiat de doctrina actuală a activității nervoase superioare, nu trebuie să surprindă, pentru că, independent de influențele posibile, unele foarte vechi, oamenii din popor cunosc suficientă anatomie și fiziologie din practicile lor curente, din experiența lor de viață. Să nu uităm că ei taie și consumă de secole păsări și vite, pești și vânat, care, orice ce s-ar spune, constituie primele forme de disecție. De amintit și cunoștințele despre căpiat la oi și operațiile străvechi, de mare meșteșug, efectuate direct asupra creierului, după ce se taie o porțiune din osul cranian (trepanație), atât de răspândit în țara noastră, deci bine cunoscut pământenilor. Trepanația este o practică veche și foarte răspândită, care s-a aplicat și pe teritoriul țării noastre, încă din preistorie.

Toate acestea arată temeiurile practice, aproape experimentale (cvasiexperimentale), care au făcut posibilă formarea sau cel puțin însușirea unei viziuni naturaliste și chiar materialiste despre viața sufletească, în sensul legăturii ei cu sistemul nervos central⁴⁾.

Există o mulțime de proverbe și zicători, frazeologisme despre cap. Iuliu A. Zanne în studiul său fundamental "Proverbele românilor" a inserat 120 de proverbe (unele având mai multe variante)⁵⁾; 131 de frazeologisme⁶⁾ – dicționarul frazeologic moldovenesc-rus. Vom aminti doar câteva:

- dacă nu e cap vai de picioare; capul face, capul trage;
- a fi greu de cap; a fi ușor de cap;
- a-și pierde capul;

- a-și pune capul (adică a da chezășie pentru oricine sau orice, a se prinde că va face un lucru. A se pune în primejdie de moarte);
  - a mânca capul cuiva (a nimici, a împinge pe cineva sau a se duce singur la pieire);
  - o dată cu capul (adică cu nici un preț, chiar dacă ar trebui să pierdem viața);
  - în ruptul capului (același înțeles);
  - a se sui (a sări, a se urca) în capul cuiva (adică a ataca pe cineva cu violență, fie cu fapte sau vorbe injurioase)⁷⁾;
  - cine știe pe unde i se rostogolește căpățâna (adică cine știe unde a murit, pe unde o fi omorât);
  - pe capul meu are să cadă (adică totul are să se spargă de capul meu);
  - capul îți este împărat (adică fã cum îți spune mintea, cum îți dictează capul, eu nu mă amestec);
  - am scos-o din cap (când e vorba să termini ceva cu bine, a o duce la bun sfârșit)⁸⁾;
- De altfel, după credințele populare, cap are și postul (Macovei - "cap de post") și iarna (Andrei - "cap de iarnă"), și primăvara (Dragobete - "cap de primăvară") etc.

Capul a devenit obiect de cult din cele mai vechi timpuri. După cum afirmă I.A. Smirnov "cultul" craniului și al maxilarului inferior există încă din paleoliticul timpuriu. Din epoca musteriană au fost găsite schelete de oameni și animale, la care lipsea craniul (Irak, Franța, Crimeea), schelete cu craniul desprins (Asia Mijlocie, Israel), un craniu înmormântat aparte fiind înconjurat cu pietre (Italia), acestea formând, probabil, un cerc magic cu funcție apotropaică (n. a.).

I. Smirnov crede că în aceste cazuri se poate vorbi despre o formă de canibalism "ritual": craniul era înmormântat aparte sau rămânea în sat, servind ca obiect de cult și utilizat (craniul era consumat prin fărâmițare⁹⁾, dar putea fi consumat și în scopuri magice - n. a.).

După părerea lui O. Buhociu, capul va fi obiect de cult din *paleoliticul superior*, urmând să crească în importanță, mai ales din punct de vedere magico-religios, până aproape de zilele noastre¹⁰⁾.

În epoca *epipaleolitică sau mezolitică* pe teritoriul Daciei preistorice sunt situații în care se înhumează numai craniile, după rituri ce țin de un animism încă imprecis. Acest rit de înhumare continuă în epoca neolitică. Apare și în necropola de la Cernavodă, aparținând culturii Hamangia. A fost găsit și un mormânt de adult cu fața în jos¹¹⁾. În așezările culturii Cucuteni-Tripolie, pe lângă numeroase resturi de copil au apărut și *fragmente craniene, cranii înuregi* sau schelete de adulți. Craniul unui adolescent se afla sub podina unei locuințe cucuteniene¹²⁾. În epoca bronzului timpuriu capul tăiat este înmormântat aparte sau în unele cazuri e pus deasupra oaselor îngrămadite¹³⁾. I. Andrițoiu consideră că depunerea în morminte doar a craniului sau a unor părți a acestuia pare să indice practicarea, în unele cazuri, a sacrificiilor cu caracter ritual. Recentele descoperiri de la Oarța de Sus (județul Maramureș) vin în sprijinul unei atari concluzii¹⁴⁾. Din epoca timpurie a fierului a fost descoperit un mormânt, în care oasele nu erau în ordine anatomică. Craniul, întors cu fața în jos, era așezat pe vertebre. Alături se găseau oasele bazinului,

mâinilor, picioarelor, coastelor¹⁵). La cimitirul Iancova, în camera mortuară interioară (de formă rotundă) a mormântului nr. 1, a fost găsit un craniu de om¹⁶). În cimitirul de la Budești (secolul II-IV d. Chr.) au fost descoperite craniile înmormântate separat¹⁷). Aceeași situație o întâlnim, în unele cazuri, și în cimitirele de la Hansca¹⁸), Brănești¹⁹). În cimitirul Limbari capul răposatului (o femeie de aproximativ 40 ani) a fost strămutat din loc și pus cu fața în jos, iar coșul pieptului pe bazin²⁰).

Rostul acestor craniile umane detașate de schelet, înhumate izolat, precum și a capului pus cu fața în jos nu a fost încă lămurit. Reținem însă perpetuarea acestei practici din paleolitic până în evul mediu.

Cum craniul a fost considerat sediul forței fizice și spirituale creatoare de viață pe pământ, s-a conservat o dată cu el și credința în imaginea craniană a pământului și a cosmosului. În memoria culturală din sud-estul Europei, mitul capului decapitat a lui Orfeu cântând pe o apă mirifică a Traciei, cap care a fost cules cu evlavie și a servit de oracol, îl întâlnim sugerat și în câteva balade românești în legătură cu apele Dunării²¹) și Nistrului.

În balada "Costea și Fulga" ultimul e ucis cu lancea, apoi decapitat; cu capul lui Fulga pus în sulică, Costea se duce la domnul țării: după ce domnul îi mulțumește, ordonă să se arunce și capul și trupul în Dunăre:

"și cum Domnul porunca,
slujitorii-ndeplinea:
trupu-n Dunăre-i trântea,
ca piatra la fund cădea,
cu nisip s-amesteca,
iar capul d-asupra-i sta
și ca fulgul tot plutea:
cine la apă venea,
cine pe Fulgă-l vedea,
cruce cu dreapta-și făcea,
ca de naiba se mira...²²).

Într-o altă baladă capul însângerat al unui balaur plutește pe valurile Dunării în sens contrar²³). În balada "Marcu și turcu", capul tăiat al turcului se duce "de-a dura în albia Nistrului"²⁴).

În nuvela lui M. Eminescu "Geniu pustiu" eroii principali sunt urmăriți. Unul din ei, Ioan fiind slăbit peste măsură, e decapitat de ai săi pentru a nu nimeri în mâinile dușmanului. În grabă corpul e acoperit cu frunze și pietre, iar capul aruncat într-un izvor. După ce trece pericolul, capul e așezat în mormânt deasupra corpului²⁵).

Ritualul așezării capului deasupra corpului e foarte vechi. Mai multe sarcofage merovingiene prezintă schelete al căror cap era depus pe bazin, între mâini²⁶).

Unele similitudini cu legenda orfeică întâlnim în povestea lui Harap Alb care, cu un obrăzar pe față, retează cu paloșul capul cerbului și se aruncă repede în groapă. Sângele cerbului curge gâlgâind și se răspândește în toate părțile, iar *capul striga* la Harap Alb să iasă afară să-l vadă. Voinicul tace și după asfințitul soarelui cerbul moare²⁷).

De Crăciun se juca cu o căpățână de cerb; imaginea unui cerb decapitat o întâlnim pe pecetea cetății Baia, fosta capitală a Moldovei²⁸).

Concomitent cu mitul lui Orfeu s-a conservat și imaginea capului decapitat al unuia dintre zeii Cabiri. În iconografia referitoare la cultul Cabirilor se menționează grija deosebită a celor doi frați Cabiri pentru capul decapitat al celui de-al treilea frate. Capul acestuia, înfășurat într-un ștergar, era transportat la poalele Muntelui Sacru și acolo înhumat în secret, cu un ceremonial funerar atribuit semizeilor sau eroilor mitici.

În elementele ei mitologice, în opinia lui R. Vulcănescu, tema sacrificiului Cabirilor ar putea să o preceadă sau să o inspire pe aceea a sacrificiului ciobanului din Miorița, în care, din trei frați, doi îl condamnă la moarte pe al treilea pentru un motiv aproximativ similar.

Formula cea mai des întâlnită în varianta colind se referă la "tăierea" sau "luarea" capului tânărului păcurar:

"Pe mine nu mă-mpușcați
Numai capul mi-l luați
Și în strungă să-l băgați"
(Giurtelecu-Silvanici-Măierîște, 1940)

sau,

"Pe mine nu mă țipați
(aruncați n. a.)
Numă capu-mi îngropați
În strunguța oilor."
(Căprioara-Cluj, 1976)²⁹).

Din același context mitic s-ar putea să facă parte și craniile *perforate* și *trepanate*, pentru a li se scoate creierul destinat să fie consumat pentru însușirea forței generatoare a eroului ucis în luptă. Unele cranii de acest fel au putut proveni din aceea ce s-a numit "vânătoare de capete" a conducătorilor dușmani, prinși cu lațul în luptă și decapitați din fugă, pentru aceeași însușire a virtuților creierului lor.

Ovidiu, în "Tristele", descrie în versuri cum făceau sciții vânătoare de capete în jurul Tomisului. Strabon, la rândul lui, relatează despre "cruzimea" sciților față de străini... ale căror țeste le foloseau la băut. Despre aceasta vorbește și Herodot. Toate aceste forme de decapitare urmate de trepanație și scoaterea rituală a creierului ca sediu al sufletului atestă o formă de antropofagie selectivă, magico-mitică, care se deosebește de antropofagia rituală a bătrânilor descrisă de J. Frazer în "Creanga de aur"³⁰).

Unele relice transsimbolice *ale antropofagiei rituale* s-au păstrat la sate, până în perioada modernă, legate de destrigoire. Simeon Florea Marian se referea la un rit criptic curativ practicat în cerc restrâns de inițiați, prin destrigoirea unui cadavru: dezgropare, decapitare și punerea capului în sicriu (cu fața în jos), pentru a nu se mai scula din morți și a face rău celor vii³¹).

Dezmoroirea animalelor domestice moarte, considerate moroi, se făcea tot prin decapitare, incinerarea capetelor și îngroparea oaselor calcinate și a cenușei în locuri ascunse.

Contrariu, demonii buni erau invocați prin rituri de solicitare sau de mulțumire. Cu toate că demonii buni au fost considerați genii protectoare ale spiței de neam și ale comunității sătești, li se aplica și lor, uneori, ritual decapitării post-sepulcrale, însă cu alt rost magico-mitic. În acest caz, decapitarea avea loc la șapte ani, prin exhumări rituale mai ales toamna (între postul Sfintei Marii și lăsatul de sec de Crăciun) și numai sâmbăta, după prânz, înainte de apusul soarelui. Exhumarea era publică, la ea participau rudele mortului și preoții satului și rar curioșii satului. Exhumarea putea fi incompletă, când se exhuma separat numai craniul, sau completă, când se exhuma scheletul întreg. Dacă craniul nu era dezarticulat de schelet (prin procesul normal de descompunere cadaverică), atunci se smulgeau sau se tăiau cartilagiile cu o secure. Craniul desprins de schelet sau cu scheletul întreg se curăța de pământ și se spăla cu vin roșu, simbolul vieții eterne, analog pudrării cu ocră roșu la scheletele descărnate din preistorie, pentru a fi apoi înhumate. Se învelea într-un ștergar de podoabă și se așeza în biserică sub icoana Maicii Domnului sau sub un lumânărar în formă de coroană. Aici, în noaptea de sâmbătă spre duminică dimineața era privegheat și bocit de rude. După liturgia de duminică se făcea slujba celei de-a doua înmormântări după același ritual ca al primei înmormântări. Dacă craniul era al unui om considerat a fi fost rău în viață, se îngropa cu fața în jos, dacă era al unui om considerat a fi fost bun în viață se îngropa cu fața în sus. În cazul al doilea se făceau pomenile cuvenite peste mormânt: un cocoș viu, un miel viu etc. și pe mormânt un blid de fructe, un pom de pomană cu păsări ale sufletului (un fel de prăjituri atârinate în ramuri), un colac, fructe și vin.

După opinia lui R. Vulcănescu, decapitarea post-sepulcrală, urmată de a doua înmormântare a resturilor corpului celor considerați demoni răi sau demoni buni, ține de habitatul trac nord-dunărean și coboară probabil până în neolitic. În aceste condiții, se poate afirma că decapitarea post-sepulcrală este un substitut demonologic al cultului craniului decapitat, care, la rândul său face parte din cultul general al craniului³²).

Capul tăiat juca un anumit rol magic și în riturile construcției, rol determinat, credem noi, de legătura ce-o avea cu cultul pământului. O dovadă a acestui fapt ar fi o baladă în care se arată rezultatul tăierii capului unei ciute ("Dat-am mană câmpului/Și sânge pământului"³³).

I. Taloș crede că îngroparea capului ar fi un substitut târziu al sacrificării unui om sau animal, zidirii unui om sau animal, în general³⁴). După cum s-a putut vedea, paralel cu sacrificarea unui om, în perioada veche nu erau puține cazurile când capul se îngropa separat sau era desprins de trunchi. Aceasta într-o oarecare măsură ne dă dreptul să afirmăm că capul nu putea să fie de regulă un substitut târziu al sacrificării unui om. Aici e o situație, când întregul corp e întruchipat de către cap, ceea ce e în deplină concordanță cu stilul culturilor arhaice de a exprima partea prin întreg și întregul prin parte. Ca și atunci când pe frontoanele caselor se puneau capete de animale, păsări.

Se pune capul, deoarece, după cum arătăm mai sus, în zona culturilor vechi, capul era conceput ca locul esențial al vieții. În balada "Meșterul Constantin" se spune că: "*Constantin îi om cuminte, / Dimineată s-o sculat, / La Dumnezo s-o rugat, / Să-i deie noaptea*

p'în jis,/Cum să stee și-a lui zid./Dumnezeo l-a ascultat/Și noaptea p'în jis i-o dat:/Să zădească cap de om,/Din a lor tustrii soșii/Care-a mere mai întâi" (Geaca, Cluj, 1964)³⁵.

La o mină părăsită de pe apa Topliței, în Pârăul cel Mare, oamenii locului au început să reamenajeze mina, ca să reînceapă lucrul. După ce au săpat vreo 16 metri au putut să intre. Da de acolo nu a mai putut lucra, c-o ieșit un mât în cale, negru și urât și-a zis: "- Oameni buni, io nu vă mai las să lucrați aicea, dacă nu-mi dați un cap de om" (...), că mâțu zicea că la orice lucrū mare trebuie cap de om³⁶.

Sub temelia casei – în șanțul proaspăt sau în gropile pentru furcile de colț – puneau și un cap de cucuș. Când se făcea temelia unui cuptor sau vatra hornului se punea tot un cap de cucuș, altfel trebuia să moară cineva din familie (Bucovina)³⁷. Capul de cucuș se mai atârna și pe peretele de deasupra laviței în camera de dormit, pentru același scop apotropaic, în eventualitatea pătrunderii acolo a unor făpturi dușmănoase³⁸.

Bătrânii cred că nu e bine, este nelegiuit lucru ca voinicul (bărbatul) să mănânce capul cocoșului: "nu e bine ca un voinic să mănânce capul altui voinic"³⁹.

Era folosit capul de cucuș intrucât, după cum afirmă M. Coman prin semantismul său mitic, cocoșul pare a fi legat de coordonatele simbolice inerente riturilor de construcție: apărând la granița ce separă momentele și zonele opuse ale firii, mediind între ele și îngrădind stihiiile malefice, el poate fi invocat (ab initio) la ridicarea unei clădiri, ca o prezență tutelară și ca un spirit protector⁴⁰.

"Pentru cei bogați", scrie Ciausianu G., "jertfa constă dintr-un cap de berbec, zidit, îndată ce a fost tăiat, într-un colț de temelie"⁴¹.

Un anumit rol în cultura populară avea și capul de zimbru, cal, porc, câine, cuc, vrabie, rățoi, șarpe etc. Credințele și superstițiile despre aceste animale, păsări, reptile ș.a. a fost obiectul de studiu al lui R. Vulcănescu, M. Coman și a altor cercetători de prestigiu.

Conform legendei istorice a întemeierii statului moldovenesc, tineretul (care-l însoțea pe Dragoș la vânătoare) ucide zimbrul. Capul zimbrului îl așezară pe un stâlp, ca un semn aducător de bine și Boureni a fost întâiul sat după această ispravă, căci zimbrul se numește pe românește bour. De aici și țara are drept pecete un cap de zimbru⁴². Capul de bour cu stea în frunte și flancat de soare și lună a constituit stema Moldovei (din secolul al XIV-lea și al XV-lea), a intrat apoi în compoziția stemei lui Mihai Viteazul, a celor trei țări românești unite în 1599-1600 și, în cele din urmă, în compoziția stemei Principatelor Unite. A fost inclus ca semn pe stâlp de hotare ai Țării Moldovei.

Steaua între coarne reproduce, în efigia capului de bour imaginea animalului sacru la romani, colportată de colinde în care sunt menționați boii cu stele-n frunte și aceste imagini la rândul lor se leagă organic de imaginea capului de bovideu cu rozetă în frunte, descoperită la Craiova (Pelendava, șase aplici de argint), și a cadranului solar între coarne descoperit la Cumpăna-Tomis (lângă Constanța). De bovidee este legată taurofilia la antecesorii romanilor și la romani. O țiglă incizată cu cap de taur și șarpe a fost găsită la Barboși⁴³.

Muntenii din Vietnamul de sud folosesc craniul de bivol drept amuletă, care conform credințelor lor e în stare să influențeze asupra fertilității câmpurilor și creșterii bunăstării membrilor obștii⁴⁴).

Alt cult răspândit în Dacia a fost cultul calului. El și-a extins treptat sfera mitologică în epoca arhaică și i-a adăugat un vestiar hipogen în epoca medievală. Încă în neolitic erau răspândite sceptre de piatră terminate cu un cap de cal. Din sec. IV a. Chr. s-a păstrat o brățară cu "capete de cai cu coarne".

În epoca medievală țestele de cai, curățate până la albire, se înfigeau în parii gardurilor de curți, în vii, în boldurile de pe crestele caselor, în cosoroabele care ieșeau peste coama casei, ca însemne apotropaice. Din lemn, se alcătuiau mascote de capete de cai care se puneau în grinzile ce susțineau acoperișul la bordeie (vezi bordeiele oltenești cu cai), la stâlpii de acoperiș ai fântânilor oltenești numite terfeloage, în grinzile războaielor de țesut și bârnele ce susțineau coșul morii, în care se puneau boabele de măcinat. Dar se alcătuiau și capete de cai traforate, care intrau în broderia de lemn de sub streășina pridvorului. Cu capete de cai se împodobeau și protoanele vaselor de lemn de măsurat lichidele. Mascota calului în jocul călușarilor reda inițial capul unui cal alb, al unui cal solar, în jurul căruia gravita întregul joc⁴⁵).

După părerea lui R. Vulcănescu această practică magică (înfigerea capului de cal etc.) ar fi urmărit scopul supravegherii și apărării casei împotriva duhurilor malefice ale căminului⁴⁶).

Pe valea Nistrului de jos, când era secetă, "se pune o scară c-on capăt pe-on flăcău și cu altu capăt la altu flăcău, s-învale c-o veretci pi scari și pi dâșii și căta on cap di cal s-al pune în capu scării. Al purta pin sat ș-al uda pân și dizera și pi urmi și porne ploai" (Copanca)⁴⁷).

Probabil, în vechime a existat o legătură între cultul calului și cultul vegetației, a cărei explicație ne vine greu s-o găsim acum. Până în secolul al XIX-lea, în câmpia și lunca Dunării se colinda, urându-se, cu capul de vier înfipt într-un băț. Semnificațiile obscure ce țin de transfigurările mitice ale mistrețului se datoresc simbolului anual al sacrificării porcului în sărbătorile de iarnă: Ignat, Crăciun, An Nou. Și în Anglia se colindă cu un cap de vier pus pe o tupsie și împodobit cu flori și panglici⁴⁸).

Căpățâna de câine, arșă și pisată se plămădea în rachiu și se bea de vătămătură, unii se scăldau, ca să le treacă de brâncă, într-o leșie în care s-a fiert un cap de câine⁴⁹).

Capul de cuc e purtat adesea, în Bucovina, de către fete care îl pun în sân, mai ales când merg la joc, ca să fie dorite și așteptate cum e cucul. Tot un cap de cuc pun lăutarii în vioară ca să fie ascultat cu drag viersul lor cum i-e drag lumii viersul cucului⁵⁰).

Vrăjitoarele, când prind cucii, le taie capul și cu el și cu limba lui, fac de dragoste fetelor și flăcăilor. În județul Vâlcea se face de dragoste cu cap de cuc, cu scrusură de la candelă și cu busuic de la steagul bisericii. Haiducii, ca să asculte lumea de ei, încotr-o ar apuca, și să fie fioroși, poartă la ei limbi de cuc și cap de șarpe tăiat cu paraua de argint în luna lui martie. Tot așa poartă și alți voinici.

Capul de șarpe tăiat cu un ban de argint (în luna lui martie) se poartă ca să fie ferit de boală în general (județul Vlașca) și de boală de gât (județul Vâlcea). În județul Constanța se taie capul șarpelui cu o monetă și i se pun în gură trei fire de usturoi.

La nemți, în ziua de Sfântul Gheorghe, dacă tai un cap de șarpe cu un ban de argint și îl porți la gât, ai să fii scutit toată vara de friguri⁵¹). Pentru friguri se taie capul unei vrăbii și se lasă să curgă câteva picături de sânge pe o bucățică de zahăr, care se mănâncă⁵²).

Capul de rață nu se mănâncă, deoarece conform unor credințe "Diavolul mai întâi să se fi făcut rățoi umbla pe apă când s-a întâlnit cu Dumnezeu". Caracterul malefic al capului de rățoi este subliniat și de alte contexte folclorice: în basme, puterile zmeului sunt ascunse într-un asemenea lăcaș, iar unele credințe susțin că din sângele care pică din capul tăiat al unei rațe se vor naște broaște⁵³).

Întrucât capul era considerat "locul esențial al vieții" de cele mai multe ori el și era retezat. Unul din reliefurile de pe columna lui Traian ne arată capete infipte în pari sau sulițe, pe zidurile cetăților⁵⁴).

Metopa nr. VII a monumentului de la Adamclisi înfățișează un călăreț alergând spre dreapta, care ține capul tăiat al unui dac ce se prăbușește⁵⁵). Capul tăiat al lui Decebal i-a fost adus împăratului Traian și trimis apoi la Roma ca trofeu și dovadă că eroul dac cu adevărat a murit⁵⁶).

În epopeea lui Ghilgamesh eroul sumerian nu aduce monstrul în cetate, ci doar capul acestuia, infipt în lance, pe care îl așază, ca trofeu, "dinaintea mării porți a Urukului". Motivul este din abundență atestat în textele folclorice românești, ca în balada Iovan Iorgovan: "*Capul șerpelui tăia, / Capu-n sabie-l lua, / La-mpăratul se ducea*", sau în colindele de vânare a "Boului negru": "*Pe bou Negru-l ajungea, / Frumos capul i-l tăia, / Și-ntr-o suliță-l punea*" sau "*Și lui, ca să-i fie fală, / Frumos capul îi retezară / Și-n suliță i-l puneară / Și-napoi că se-ntorceară*". În alte variante de colinde vânătoarești, capul (herbul) fiarei este pus pe casă (la poartă) etc. mai întemeiată⁵⁷).

Și această ultimă practică are o vechime considerabilă. Cu capete de animale, de exemplu berbeci este decorat acoperișul unui model de templu (teracotă, h-14,5 cm.) al zeiței pasăre, aparținând culturii Vința (cca. 5000-4500 a. Chr.) și Tisa. Frontonul și colțurile acoperișului poartă capul mascat al unei zeități⁵⁸).

În legendele de voinicie voinicul dacă se trezește din somn, se descătușează, luptă și își birue dușmanii (căsăpindu-i, punându-le capetele în suliță)⁵⁹). În basme, pedepsele sunt mai variate, de la luarea vieții până la ispășirea cu lacrimi. Cea mai frecventă este omorârea adversarului. Forma cea mai drastică este decapitarea: a zmeoaicei, scorpiei, Babei Cloanța, zmeului, balaurului. Celora ce nimeresc în mrejele forțelor malefice de cele mai multe ori li se ia capul. În basme se vorbește despre pari infipti în curtea zmeoaicei de jur împrejur care au câte un cap de om și numai unul fără cap strigă: cap, cap; despre un câmp cu 99 de țepe cu căpățâni de oameni, etc⁶⁰).

Frecventă era în epoca medievală decapitarea boierilor zurbagii, domnitorilor etc. și altor împiricinați. În legenda întemeierii mănăstirii Putna, de exemplu, relatată de cronicarul I. Neculce în *O samă de cuvinte...* se spune că Ștefan cel Mare și trei copii de

casă au tras cu arcul, unde au căzut săgețile domnitorului și a doi dintre copiii s-a construit altarul, respectiv clopotnița și poarta mănăstirii. Celui de-al treilea copil i s-a tăiat capul pentru că a aruncat săgeata mai departe decât vodă⁶¹).

În Letopisețul lui Ureche și în celelalte cronicile moldovenești, se spune, că "Ștefan Vodă au tăiat pe Arbore hatmanul, pre care le zic că-l fie aflat în hiclenie". Același domn taie capetele, în târg la Roman, lui Costea pârcălabul, Ivașcu logofătul, Sima vistiernicul, pre alții pre mulți⁶²). În Țara Românească, curtenii și slujitorii care nu se prezentau la oaste în caz de război sau care dezertau din oaste erau amenințați cu pierderea capului sau a ocinei. Uneori capul era iertat numai după mari rugăminți.

Străjerii de la hotare răspundeau față de domnie pentru tâlharii neprinși, fiind amenințați uneori cu pierderea capului⁶³).

Capul domnitorului Radu, mort în martie 1508, a fost dezgropat la 1830-40 și pus într-o cutiuță sărăcăcioasă, în mijlocul strălucitei biserici de la Dealu; Capul lui Vlăduț, fiul lui Radu cel Mare a fost tăiat de turci în 1512; capul unui alt Radu vodă a fost sfărâmat cu buzduganul în 1524 de turci și trimis la Poartă cu alte două capete, iar trupul a fost înmormântat la mănăstirea Dealu; capul lui Radu de la Afumați este tăiat de boieri în 1529; capul lui Mihai Viteazul fu adus la mănăstirea Dealu, iar trupul fu îngropat în câmpia Turdei, unde se săvârșise omorul. Piatra ce acoperea capul lui Mihai se află și azi în mijlocul pronaosului; capetele schimonosite ale lui Constantin Brâncoveanu și fiilor săi treceau în vârful sulitelor (1714), iar trupurile au fost aruncate în mare; capetele lui Ștefan Cantacuzino și a tatălui său, după ce au fost gătuși în temniță la Constantinopol, au fost jupuite, umplute cu bumbac și trimise la Adrianopol, unde stătea Curtea. Aici în Adrianopol fură sugrumați Mihai, fratele lui Constantin și Radu Dudescu, care ținea pe sora lui Ștefan. Capetele le-au fost puse în vârful parilor. Toți aceștia au fost domnitori munteni.

În 1468 Petru Aron este ucis, lăsându-se trupul fără cap; capul lui Ștefan Tomșa a fost tăiat în 1567; capul tăiat a lui Ioan-Vodă Potcoavă (1578) a fost cusut după moarte cu fire de mătasă de trunchi și înmormântat.

Atât capul lui Radu, sfărâmat de barbaria curioșilor pe vremea ocupației germane cât și a urmașului său Mihai Viteazul, au fost așezate la 1920 în splendide morminte nouă de marmură, cu inscripții moderne, care li comemorează faptele⁶⁴). Credem că în acest caz s-ar putea vorbi de un cult al capetelor acestor domnitori.

Se recurgea la decapitare și în cazul practicării magiei negre. Această formă de pedeapsă a continuat în Europa până către sfârșitul secolului al XVIII-lea⁶⁵). Haiducilor omorâți în bătălii li se tăiau capetele și li se înfigeau în țepăp lângă drum. Uneori turcii duceau la Istanbul pieile jupuite de pe capetele haiducilor omorâți. În Țara Românească, ultimul caz de tăiere a capului unui haiduc grav rănit este acela al haiducului evadat Nicolae Grozea, la 1834. Atitudinea haiducilor față de moarte era aceea de sfidare. Dacă erau întrebați ce fel de moarte preferă, haiducii opinau de obicei pentru tăierea cu sabia⁶⁶).

Practica păgână de tăiere a capului are repercusiuni și în religia creștină. Conform mitologiei populare creștine sf. Ilie ispășește omorul părinților și soției. Dracul îl minte pe Ilie că nevastă-sa păcătuiește cu alții și el le taie capul cu sabia fără să se uite bine.

Când observă că și-a omorât părinții se duce în pustie... Despre alt sfânt – Ion (29 august) se crede și se spune că taie capul pe curechi (Iași, Neamțu, Vaslui)⁶⁷). De tăierea capului Sf. Ion nu se taie harbul, ci se sfarmă cu pumnul, nici pe cuțit nu se pune mâna toată ziua (Bașeuca-Orhei, Șistaci-Sorooca, Mileștii Mici-Lăpușna), nu se bea vin roșu⁶⁸)... Cain și Abel stau în lună figurând omorul: Cain cu bățul în mână, Abel cu capul pe o găleată să i se scurgă sângele (Covurlui). În Ardeal se crede că negrețele ce se văd pe lună sunt Cain și Abel în spate. Întâiul a tăiat capul celui de-al doilea și din grumazul acestuia picură sânge într-o căldare ce stă dedesubt⁶⁹).

Și Adam recurge la decapitare. Eva, sedusă de Satana, naște un copil infernal, "cu șapte capete", copil pe care Adam l-a decapitat îndată după naștere.

La vatra Moldoviței, sfântul Hristofor este zugrăvit purtându-și capul de câine pe tavă⁷⁰). Respectivul motiv după părerea lui Mușu Gh., are o origine foarte veche, în orice caz el este atestat întâia oară în legenda lui Perseu, unde eroul transporta capul Meduzei⁷¹).

Și în obiceiurile familiale capul era ocrotit. Ursele vin la capul noului născut, se așază în cerc în jurul lui⁷²). Pâinea sau azima de pe masa de nuntă sare în ajutorul voinicilor rânduși Spurcatului ori zmeilor, ori jumătăților de om, ori căpățânilor moarte, și cu vorba ei răpune capul duhurilor rele și scapă pe voinici teferi (Oltenia)⁷³). Când moare cineva i se bocește la cap, etc.

În concluzie, cultul capului are o vechime considerabilă. El a fost cunoscut de foarte multe popoare, inclusiv și de geto-daci. De la ei, credem, a supraviețuit la români motivul capului plutitor, decapitarea postsepulcrală etc., ceea ce ne-ar vorbi despre continuitate.

Odată ce capul era conceput ca locul esențial al vieții anume el și era "dat jos". Acest fapt plus concepția arhaică că el intruchipează întregul corp a generat credința că posedă puteri miraculoase chiar și după tăiere. De aici și folosirea capului de păsări și animale în vrăji și descântece.

De asemenea, s-a putut observa, că una din pedepsele larg răspândite a fost decapitarea, practică la care s-a recurs până în plin secolul XIX.

NOTE

1. Herseni T., *Cultura psihologică românească*, București, 1980, p. 84; Gamkrelidze T.V., Ivanov Vjač. V., *Indoevropskij jazyk i indoevropejcy*, Tbilisi, 1984, p. 813.
2. Buhociu O., *Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească*, București, 1979, p. 315-316.
3. Mușu Gh., *Din istoria formelor de cultură arhaică*, București, 1973, p. 61.
4. Herseni T., *op. cit.*, p. 36-37, 39.
5. Zanne I., *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Isria și Macedonia*, vol. II, București, 1897, p. 34-61.
6. Dicționar frazeologic moldovenesc-rus. Alcătuit de V.P. Soloviov și V.A. Soloviova, Chișinău, 1976, p. 66-69.
7. Zanne I., *op. cit.*, p. 34, 42, 51, 53, 54, 59, 61.
8. Capidan Th., *Meglenoromâni. Literatură populară la meglenoromâni*, vol. II, București, 1928, p. 209, 170.
9. Smirnov Ju. A., *Mjst'erskie pogrebnija Evrazii*, Moskva, 1991, p. 8, 18, 29, 126, 202-205.
10. Buhociu O., *op. cit.*, p. 315.
11. Vulcănescu R., *Mitologie română*, București, 1987, p. 86; Comșa E., *Contribuție cu privire la riturile funerare din epoca neolitică de pe teritoriul țării noastre*, Omagiu lui C. Daicoviciu, București, 1960, p. 86, 89, 91, 93.

12. Nicolaescu-Plopșor D., Wolski W., *Elemente de demografie si ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975, p. 133, 134.
13. Jarovoj E.V., *Drevnejšie skotovolčeskie plenara jugozapada SSSR (klasifikacija pogrebal'nogo obrjada*, Kișinev, 1985, p. 74-75.
14. Andrițoiu I., *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, Biblioteca Thracologică II, București, 1992, p. 95.
15. Levițki O., *Pogrebenie rannego železnogo veka u s. Gansk*, Archeologičeskie issledovanija v Moldavii v 1981 g., Kișinev, 1985, p. 125.
16. Niculiță I. T., *Gety IV-III vv. do n.e. v Dnestrovsko-Karpatkich zemljnach*, Kișinev, 1997, p. 84.
17. Rikman E. A., *Pamjatnik epochi velikoj pereselenija narodov. Po raspokam paselenija i mogil'nika Černjachovskoj kul'tury y sela Budești*, 1967, p. 82.
18. Rafolovič I. A., *Slavjane VI-IX vekov v Moldavii*, Kisinev, 1972, p. 217-218.
19. Fedorov G. B., Čebotarenko G. F., Velikanova M. S., *Branještkij mogil'nik X-XI vv.*, Kișinev, 1984, p. 30.
20. Hâncu I. G., *Pamjatniki balkano-đunajskoj kul'tury X-XIV vv. lesostepnoj polovy Moldavii*, Archeologija, etnografija i iskustrovedenie Moldavii, Kișinev, 1968, p. 111; idem, *Archeologičeskie issledovanija na poselenii Limbari-Căprăria X-XIV vv. v 1968-1969 g.*, Archeologičeskie issledovanija v Moldavii, Kișinev, 1972, p. 183; idem, *Pamjatniki balkano-đunajskoj kul'tury X-XIV vv.*, Drevnjaja kul'tura Moldavii, Kișinev, 1974, p. 142, 143; idem, *Vestigi strâmosesti*, Chișinău, 1990.
21. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 170; Eliade M., *Istoria credințelor si ideilor religioase*, vol. II, București, 1991, p. 168.
22. Buhociu O., *op. cit.*, p. 314-316.
23. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 527.
24. Moraru S., *Legendele Nistrului*, Știința, 30.04.1992.
25. Eminescu M., *Opere. VII. Proza literară*, București, 1977, p. 217-218.
26. Mușu Gh., *op. cit.*, p. 194.
27. Călinescu G., *Estetica basmului*, București, 1965, p. 150.
28. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 510, 511.
29. Boboc N., *Motivul preomiriic în lumea colindelor*, Timișoara, 1985, p. 129-136; Vulcănescu R., *Etnologie juridică*, București, 1970, p. 240-241.
30. Vulcănescu R., *Mitologie română*, București, 1987, p. 171.
31. Marian S. Fl., *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, București, 1892, p. 418-420.
32. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 306-308.
33. Caraman P., *Literatura populară*, Caietele arhivei de folclor, III, Iași, 1982, p. 26.
34. Taloș I., *Ritul construcțiilor la români*, Folclor literar, 1968, vol. II, p. 258-259.
35. *Pasărea măiastră (Sensul creator al existenței umane ca revelație a folclorului)*, Ediție îngrijită, prefată, glosar și bibliografie de Marian-Balașa M., București, p. 49.
36. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 567.
37. Bâzgu E., *Obiceiuri si datini ce țin de construcția si funcționarea casei la moldoveni*, Muzeul de Stat de studiere a Ținutului RSSM, Ediția 3, 1990, p. 81, 82.
38. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 451.
39. Ciușianu G., *Superstițiile poporului român în asemănare cu alte popoare vechi si nouă*, București, 1914, p. 352.
40. Coman M., *Mitologie populară românească*, II, București, 1988, p. 5.
41. Ciușianu G., *op. cit.*, p. 353.
42. Costin M., *Opere*, București, 1958, p. 229-233. Citat după: Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 274.
43. Idem, p. 507, 375, 384, 405, 504, 127.
44. Šnirel'man V. A., *Domesikacija životnych i religia*, Issledovanija po obščej etnografii, Moskva, 1979, p. 191.
45. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 87, 93, 516, 379.
46. Vulcănescu R., *Coloana cerului*, București, 1972, p. 82.
47. Ștefănuță P., *Cerșetări folclorice pe valea Nistrului de Jos*, Anuarul arhivei de folclor, IV, București, 1937, p. 217.
48. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 508, 509, 150.
49. Ciușianu G., *op. cit.*, p. 336.

50. Candrea I., *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicină magică*, București, 1944, p. 251.
51. Ciușianu G., *op. cit.*, p. 361, 363, 330, 331; Candrea I., *op. cit.*, p. 253.
52. Candrea I., *op. cit.*, p. 27.
53. Coman M., *op. cit.*, p. 11.
54. Boboc N., *op. cit.*, p. 136.
55. Florescu F., *Monumentul de la Adam-Klissi. Tropaeum Traiani*, București, 1961, p. 405.
56. Daicovicu H., *Dacii*, București, p. 359-362.
57. Oișteanu A., *Motiv și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, București, p. 281-282; Caraman P., *op. cit.*, p. 336; Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 564.
58. Gimbutas M., *Civilizație și cultură*, București, 1987, p. 564.
59. Vulcănescu R., *Mitologie română*, București, 1987, p. 564.
60. Călinescu G., *Estetica basmului*, București, 1965, p. 21, 60, 30, 29, 33, 34, 46, 47, 136, 18, 63; Bârlea O., *Mică enciclopedie a povestilor românești*, București, 1976, p. 282, 67.
61. Citat după Oișteanu A., *op. cit.*, p. 83.
62. Citat după Panaitescu P., Costăchel. Cazacu A., *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, București, 1957, p. 476.
63. Stoicescu N., *Curenți și slujitori*, București, 1968, p. 293, 294, 319, 321.
64. Iorga N., *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 8, 9, 11, 12, 16, 18, 21, 22, 331; Pasărea măiastră, p. 189; Cantemir D., *Descrierea Moldovei*, București, 1972, p. 189.
65. Drâmba O., *Istoria culturii și civilizației*, III, București, 1990, p. 666.
66. Gârleanu S.I., *Haiducie și haiduci*, București, 1960, p. 50.
67. Mușlea J., Bârlea O., *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, București, 1970, p. 537, 400.
68. Dăscălescu N., *Regiunea codrilor Basarabiei*, Chișinău, 1936, p. 78.
69. Mușlea J., Bârlea O., *op. cit.*, p. 545, 121.
70. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 310, 533.
71. Mușu Gh., *op. cit.*, p. 194.
72. Vulcănescu R., *op. cit.*, p. 166.
73. Ciușianu G., *op. cit.*, p. 304.